

Lilijana Čičkarić¹
Institut društvenih nauka
Beograd

Originalni naučni rad
UDK 305–055.1/.2:342.724
141.72:[81'42:316.334.3
Primljen: 19.01.2018.

 DOI: <https://doi.org/10.2298/SOC1801288C>

FEMINISTIČKI PRISTUP DISKURZIVNOJ KRITICI RODNE RAVNOPRAVNOSTI

Feminist Approach to Discursive Critics of Gender Equality

ABSTRACT: The article illustrates how the quality of gender equality policies is constructed through policy debates in ways that are dependent on the different discursive, institutional and structural factors specific to various policy contexts. Discursive dynamics play an important role in shaping the meanings of gender equality. The article discusses the relation between hegemonic discourses on gender equality policies and feminist presumptions and expectations. By discursive politics I mean the intentional or unintentional engaging of policy actors in conceptual disputes that result in meanings attributed to the terms and concepts employed in specific contexts. The consequences of these discursive processes are depoliticizing and degendering. The processes of bending gender equality to some other goal depoliticize the issue of gender equality, thus not representing gender equality as a political issue. One key element that is neutralized in the depoliticization is the 'dimension of conflict' that is relevant because it highlights power dynamics. Depoliticizing an issue tends to obscure its discordant relations, its hierarchy of power, which, if recognized, could have opened up possibilities for challenging that hierarchy. Depoliticization in gender equality is also found in the idea of degendering. This refers to how issues that were quite promisingly politicized and consciously gendered soon after became de-gendered – the gender dimension was reduced, neutralized, or abolished.

KEY WORDS: feminism, political discourse, critical analysis, depoliticization, degendering.

APSTRAKT: Tekst predstavlja pokušaj da se odgovori na pitanje kako se kvalitet politika rodne ravnopravnosti konstruiše kroz politički diskurs koji je uslovljen kontekstualnim, institucionalnim i strukturnim faktorima? Za kvalitet rodnih politika posebno je važan odnos između hegemonističkih diskursa i feminističkih pretpostavki i očekivanja. Pod diskurzivnom politikom podrazumevam namerno

1 lcickaric@idn.org.rs

ili nenamerno angažovanje političkih aktera u proizvodnji značenja koja se pripisuju konceptima u specifičnim društvenim kontekstima. Taj proces je u praksi perpetuiran kroz fiksiranje za određenu interpretaciju pojma, za sužavanje ili proširivanje koncepta, kao i za povezivanje i sublimiranje pojma rodne ravnopravnosti sa drugim ciljevima i efektima javnih politika. U tekstu su analizirane negativne posledice takvih diskurzivnih procesa, pri čemu se koncentrišem na primere u kojima je koncept rodne ravnopravnosti pomeren od svog izvornog značenja, sa namerom da bude uklopljen u opšte ciljeve javnih politika. Posledice ovih diskurzivnih procesa su, pre svega depolitizovanje pojma rodne ravnopravnosti, a potom, razrodnjavanje i sublimacija sa drugim političkim ciljevima, od prioritetnog značaja za javne politike. Ključni element u depolitizaciji je neutralisanje dimenzije konflikta, relevantne za dinamiku moći.

KLJUČNE REČI: feminizam, politički diskurs, kritička analiza, depolitizacija, razrodnjavanje.

Kvalitet rodnih politika, koji se konstruiše kroz politički diskurs, uslovljen je kontekstualnim, odnosno institucionalnim i strukturnim faktorima. To se može videti na primeru rodnih politika u Evropskoj uniji. I pored standardizovanog vrednosno-normativnog okvira, unutar EU funkcioniše mnoštvo različitih politika i strategija usmerenih na prevazilaženje rodnih stereotipa i rodne neravnopravnosti. Rodne politike „svako može da tumači na svoj način” i mogu biti „svačija odgovornost, a ničiji posao” (Čičkarić, 2015:493). Jedan od načina otklanjanja tih rizika svakako leži u što preciznijem formulisanju prava žena i mehanizama rodne ravnopravnosti kroz dominantni politički diskurs. Kvalitet rodnih politika je u velikoj meri uslovljen i odnosom između hegemonističkih diskursa i feminističkih pretpostavki i očekivanja, o čemu će, takođe biti reči u ovom tekstu. Recimo EU diskurs o rodnoj ravnopravnosti je evoluirao tokom poslednje tri decenije i prisutan je u skoro svim političkim agendama, ali nije praćen i odgovarajućom dubinskom, odnosno vertikalnom disperzijom, te još uvek istrajava praksa nejednakih mogućnosti za žene (Čičkarić, 2015:495).

Pod diskurzivnom politikom podrazumevam namerno ili nenamerno angažovanje političkih aktera u proizvodnji značenja koja se pripisuju konceptima u specifičnim društvenim kontekstima. Taj proces se u praksi manifestuje na četiri načina: kao fiksiranje za određenu interpretaciju pojma, sužavanje ili proširivanje koncepta, i povezivanje i sublimiranje pojma rodne ravnopravnosti sa drugim ciljevima i efektima javnih politika (Lombardo, Meier, Verloo 2010). Feministička kritika diskursa se bazira na analizi kontekstualizovanih primera tekstova i govora u različitim društvenim sredinama. U ovom tekstu je akcenat stavljen na analizu negativnih posledica takvih diskurzivnih procesa, pri čemu se koncentrišem na primere u kojima je koncept rodne ravnopravnosti pomeren od svog izvornog značenja, sa namerom da bude uklopljen u opšte ciljeve javnih politika.

Ključne posledice pomentih diskurzivnih procesa su, pre svega, depolitizovanje pojma rodne ravnopravnosti, a potom, razrođnjavanje (*degendering*) i mešanje sa drugim političkim ciljevima, koji su od prioritnog značaja za javne politike. Oba procesa su duboko rasprostranjena, kako u rođnim politikama EU, tako i na regionalnom nivou i u Srbiji, u kojoj je inače aktuelan proces donošenja ili opstrukcije u izglasavanju u Skupštini novog Zakona o rodnoj ravnopravnosti.

Feminizam i kritička analiza diskursa

Diskriminacija žena, institucionalni seksizam i rodni disbalans direktno proističu iz procesa nejednake distribucije moći i počivaju na dominaciji hegemonijskog maskuliniteta u reprezentacijama, načinu mišljenja, društvenoj strukturi, svakodnevnom životu. Spoj feminističke teorije i diskurzivne analize predstavljaju kritički pristup koji se može pokazati kao najplodotvorniji kada je reč o razumevanju veoma kompleksnog područja preispitivanja odnosa ideologije i moći u hijerarhizovanom rodnom poretku savremenih društava. Rodna ideologija i asimetrična distribucija moći dobijaju krajnje suptilne oblike u društvima kasne moderne i vrlo se raznovrsno manifestuju u različitim društvenim zajednicama. Novi oblici seksizma i zahtevi da im se suprotstavimo, javljaju se u vidu svojevrsnog postfeminističkog povratka u prošlost, procesa u kome živimo već duži vremenski period (Lazar, 2017:142).

Cilj feminističkih studija kritičkog diskursa je da razotkriju svu kompleksnost i suptilnost procesa u kome se rodne predrasude prihvataju zdravo za gotovo, a hegemonijski odnosi moći diskurzivno produkuju, održavaju, ugovaraju i distribuiraju u različitim društvenim kontekstima. Istraživanja ove vrste nudi mogućnost da se bolje sagleda veza između specifičnih diskurzivnih strategija u reprodukcivanju društvenih nejednakosti i mogućnost da se ta veza inkorporira u feminističke analize strategija društvenih promena. Odnos feminizma i kritičke diskurzivne analize može da stvori zaista moćno oružje za kritiku i preispitivanje političkog delovanja. Drugim rečima, saopštavati nešto iz ženske perspektive nije isto što i govoriti iz perspektive feministkinje, jer se u ovom drugom slučaju radi o pre svega političkoj poziciji. Ovakva kritička praksa ne samo da produbljuje pristup društvenoj ne/jednakosti, već oblikuje i samu društvenu teoriju.

Istraživanje rođnih odnosa i odnosa moći, ideologije i diskursa su vrlo kompleksna i višeslojna, te stoga i feminističke studije i kritička analiza diskursa bivaju otvorene za interdisciplinarna proučavanja. Interdisciplinarnost ili bolje rečeno, postdisciplinarnost se može promišljati na tri načina:

- kroz različite vrste društvenih i političkih pitanja kojima se bavi i kroz teorijski i empirijski uvid proistekao iz širokog spektra disciplina sa kojim ulazi u dijalog
- u metodološkom smislu, feminističke studije kritičke analize diskursa prikupljaju i kontekstualizuju podatke korišćenjem različitih tehnika i metoda, sa ciljem tumačenja i objašnjenja društvenih pojava
- u smislu razvijanja feminističkih istraživačkih projekata i interdisciplinarnog preispitivanja postojećih postulata.

Savremeni postfeministički teoretičari i teoretičarke s pravom ukazuju na inherentne mane koje imaju klasični liberalni pojmovi poput jednakosti i slobode, zasnovane na apstraktnom univerzalizmu i istovetnosti (Lazar, 2007:153). Prvo, jednakost iz ove perspektive podrazumeva stanovište „isto kao i muškarci“, gde je osnovno merilo ono koje su već postavili muškarci i umesto radikalne promene u rodnom poretku, žene su dužne da se uklope u prevladavajuće androcentrične strukture. Drugo, dominantna liberalna ideologija pretpostavlja istovetnost svih žena, odnosno još veći problem, da heteroseksualne, bele žene srednje klase, na osnovu svog parcijalnog iskustva, predstavljaju i distribuiraju vrednosti koje žene dele i zastupaju na univerzalnom nivou, čime se ignorišu materijalni uslovi, socijalni status i potrebe ne-zapadnih, ne-belih, lezbejskih, invalidnih i siromašnih žena. Ova dva ograničenja su prva na udaru diskurzivne kritike rodne ravnopravnosti.

S druge strane, valja ukazati na još jednu od problematičnih pretpostavki postfeminističkog diskursa, da žene mogu ostvariti sve ako se samo dovoljno potruže, čime se borba žena i njihova postignuća kvalifikuju kao isključivo individualna stvar, a minimiziraju se društvena i materijalna ograničenja sa kojima se sučavaju žene iz različitih društvenih grupa. Ovo je tipičan primer depolitizacije i dekonstrukcije feminističkog diskursa čiji je cilj da se skrene pažnja i minimizira značaj kolektivnog doprinosa feminizma za političku akciju i društvenu transformaciju.

Dinamika političkog diskursa o rodnoj ravnopravnosti

Da bismo se uopšte bavili diskurzivnom kritikom rodne ravnopravnosti, najpre treba razmotriti značenja koja se pridaju tom pojmu. Različita shvatanja pojma rodne ravnopravnosti vode do različitih političkih strategija (Squires, 2007). Koncept rodne ravnopravnosti se u diskurzivnoj analizi manifestuje na tri nivoa. Kao ravnopravan tretman žena i muškaraca, koji se zasniva na konceptu *prava jednakosti* i sprovodi se kroz zakonsku regulativu; zatim kao *jednake mogućnosti*, koje se zasnivaju na konceptu različitosti i politički se inkarniraju putem pozitivnih akcija ili mera pozitivne diskriminacije; i konačno, kao *jednaki uticaj*, koji se zasniva na konceptu roda, a ne pola i implementira se kroz mehanizme kao što je *gender mainstreaming* (tabela 1).

Tabela 1. Shematski prikaz konceptualizacije principa rodne ravnopravnosti

Koncept	Jednaka prava	Razlike	Rod
Princip	Jednaki tretman	Jednake mogućnosti	Jednaki uticaj
Politička strategija	Pravna jednakost	Pozitivna akcija i pozitivna diskriminacija	Gender Mainstreaming
Instrumenti javnog delovanja	Pravni	Ekonomski	Međusektorski
Akteri	Pravni subjekti	Eksperti u van/državnim institucijama	Subjekti u političkom procesu

Diskurzivna dinamika ima presudnu ulogu u oblikovanju značenja koncepta rodne ravnopravnosti. Posebno je važan uticaj hegemonističkih diskursa na kreatora javnih politika, političare, pripadnike političkih partija, aktere civilnog društva, pravosudne organe, akademske poslenike, koji doprinose oblikovanju politika rodne ravnopravnosti kroz diskurzivne procese. U tim procesima pitanje o rodnoj ne/jednakosti poprima kontradiktorna i promenljiva značenja, te je među feminističkim teoretičarima i teoretičarkama rasprostranjeno mišljenje da stručnjaci, koji se bave diskurzivnim konstrukcijama rodne ravnopravnosti, treba da budu po strani kada je reč o uticaju vladajućih hegemonističkih diskursa, kako u društvenim disciplinama iz kojih dolaze, tako i u samom političkom okruženju (Bacchi 2009; Ferree 2009).

U daljem tekstu je akcenat na analizi negativnih posledica diskurzivnih procesa, pri čemu se koncentrišem na primere gde je, u nameri da bude uklopljen u opšte ciljeve javnih politika, koncept rodne ravnopravnosti modifikovan u odnosu na izvorno značenje i najčešće minimiziran, neutralisan, pa čak uklonjen iz praktične upotrebe.

Vezivanje ili fiksiranje pojma rodne ravnopravnosti za neki određeni sadržaj ne znači nužno i negovu nepromenljivost, zamrzavanje za sva vremena. Primer predstavljaju zahtevi feminističkih aktivistkinja za veće učešće žena u političkom i ekonomskom odlučivanju, koji su u specifičnim društvenim kontekstima različito definisani. Kao „paritetna demokratija“ u Francuskoj, „rodna demokratija“ u Nemačkoj, ili balansirano učešće muškaraca i žena u odlučivanju u gotovo svim dokumentima Saveta Evrope i Evropske komisije. Recimo, u Norveškoj i drugim skandinavskim zemljama više nije u administrativnoj upotrebi termin rodna ravnopravnost već rodna profitabilnost, jer statistički pokazatelji dokumentuju da kompanije u kojima polovinu mesta u upravnim odborima zauzimaju žene ostvaruju veći razvojni uspeh i finansijsku dobit.

Suprotan primer je povezivanje rodne ravnopravnosti za određene sintagme i floskule, odnosno tabue u političkom diskursu, poput, „rodna nejednakost je samo ženski problem“ ili „nasilje u porodici je problem manjina“. Taj proces je u svojoj suštini opasan jer rezultira stereotipizacijom određenih društvenih grupa po etničkoj, rasnoj, religijskoj ili rodnoj osnovi. I u prvom i u drugom slučaju, privilegovane društvene grupe kao što su muškarci ili bela etnička većina, zapravo bivaju izuzete iz razmatranja problema rodne ravnopravnosti, pa samim tim se i mogućnosti za rešavanje, odnosno prevladavanje neravnopravnosti drastično smanjuju. Bilo kakvo redukovanje značenja rodne neravnopravnosti direktno usporava, a često i koči rešavanje tog problema. Još jedan takav primer je redukovanje rodne ravnopravnosti na koncept diskriminacije u striktno pravnom smislu, što se uglavnom čini u dokumentima svih tela i instituta unutar Evropske unije u pogledu tretmana posledica rodne neravnopravnosti (Kantola, Nousiainen, 2009). Taj proces počiva na odvajanju od koncepta socijalne pravde i vezivanju za ideju različitosti i nastojanju da se opravda stanovište da prava ni jedne grupe ne treba razmatrati posebno i izolovano. Ovo su tipični primeri redukovanja koncepta rodne ravnopravnosti, nastali preuzimanjem određenih predrasuda i stereotipa, iz hegemonijskog političkog diskursa.

Vrlo čest primer redukovanja pojma rodne ravnopravnosti je kada se u svom tumačenju svodi samo na poštovanje ženskih prava, izuzimanjem dimenzije maskuliniteta, kao neizostavne komponente u rešavanja rodniha pitanja. Fokus na žene kao subjekte promena i njihovo uklapanje u postojeće obrasce institucionalnog delovanja, ili na uvođenje ženske perspektive u postojeće institucionalne mehanizme, bez neophodnih strukturalnih promena i uključivanja muškaraca kao ravnopravnih subjekata, ne može dovesti do željene transformacije rodniha režima i prevladavanja diskriminacije, kako u diskursu, tako i u svakodnevnom životu. Glavna strategija za prevazilaženje seksizma i mizoginije u institucijama leži u transformativnom potencijalu rodniha politika, preispitivanju standarda, normi i ponašanja žena i muškaraca i kreiranju takvih rešenja koja nužno proizilaze iz tretmana muško-ženskih odnosa.

Sledeći, ne manje značajan primer redukovanja pojma rodne ravnopravnosti je kada se pitanje zastupljenosti žena u institucijama svede na koncept *gender mainstreaming*, kao što je to slučaj u dokumentima svih instituta EU, prvenstveno Saveta Evrope i Evropske komisije. Radi se o pogrešnom pristupu, razvodnjavanju, neutralisanju i utapanju rodne neravnopravnosti i diskriminacije u mnogo širi kontekst koji obuhvata čitav spektar različitih aktivnosti, usmerenih na sprovođenje različitih javnih politika. Kada god se koncept rodne ravnopravnosti prilagođava i podređuje drugim političkim zadacima i ciljevima, dolazi do iskrivljavanja i nivelisanja samog pojma. Paradigmatičan primer je tretiranje pitanja usaglašavanja zaposlenosti žena i neplaćenog rada u domaćinstvu, ekonomiji nege i brige u kontekstu kreiranja porodičnih politika unutar Evropske unije. Fokus se tendenciozno prebacuje sa problema rodne ravnopravnosti na teren demografskog rasta i ekonomskog razvoja u kreiranju populacionih politika na nacionalnom nivou (Stratigaki, 2004).

U poslednje dve decenije u politikama EU je izrazito prisutna tendencija proširivanja političkog diskursa o rodnoj ravnopravnosti na porodične politike, porodično nasilje ili problem neravnomerne zastupljenosti žena u procesima rukovođenja i odlučivanja. To može imati i pozitivno i negativno dejstvo na kreiranje rodniha politika. Sa jedne strane, reflektuje dublje značenje koje EU pridaje ovom problemu, ali ako se pažljivije analiziraju rezultati, to nije dovelo do dubljeg sagledavanja uzroka i postavljanja adekvatnog normativnog okvira za rešavanje problema diskriminacije. Usmeravanjem fokusa na položaj žena na tržištu radne snage i njihov zdravstveni status, pridaje se značaj posledicama, a udaljava od stvarnih uzroka, čime se sužava prostor za dublje sagledavanje i rešavanje pitanja neravnopravnosti. I usmeravanje fokusa na žene kao homogenu grupu u kreiranju politike jednakih uslova na tržištu rada, je takodje pogrešan pristup, jer se time isključuje analiza različitih uslova i pozicija sa kojih žene ulaze na tržište, kao i mehanizama, koji određuju statusne razlike između žena i muškaraca (Meier et al, 2007).

Ovaj problematičan metodološki pristup se prepoznaje u svim strateškim dokumentima, akcionim merama i politikama jednakih mogućnosti unutar Evropske unije i smatra se jednim od njenih glavnih nedostataka (Lombardo, Meier, 2008). S pravom možemo postaviti pitanje da li se u rodniha politikama

EU radi o postavljanju dijagnoze ili prognoze problema neravnopravnosti i da li *gender mainstreaming* predstavlja dublje čitanje i tumačenje tog problema? Paradigmatičan primer je praćenje kretanja u kreiranju porodičnih politika u EU od devedesetih godina prošlog veka. U početku je pitanje ravnopravnosti bilo vezano za ideju podele poslova u domaćinstvu. Ta potreba je bila uslov za razvijanje politika jednakih mogućnosti za žene na tržištu rada i našla se u preporuci Saveta Evrope iz 1992. godine. Međutim, kada je ovo pitanje integrisano u evropske strategije zapošljavanja devedesetih godina, postepeno je prebacivan fokus na usklađivanje radnog i porodičnog života. Glavni akcenat je stavljen na organizaciju rada, čime je data prednost prioritetima kao što su konkurentnost na tržištu i stvaranje novih radnih mesta. Iz ovog se da primetiti da je sadržaj porodičnih politika u EU evoluirao tokom vremena ka tržišnom cilju, koji uključuje reprodukciju i konsolidaciju tradicionalnih uloga žena – negovateljica, kao primarnih, i napuštanje progresivnog i sa stanovišta rodne ravnopravnosti gorućeg pitanja podele rada i ekonomije nege i brige u domaćinstvu.

Glavne posledice pomenutih diskurzivnih procesa su svojevrsno depolitizovanje pojma rodne ravnopravnosti, a potom i razrođnjavanje (*degendering*), neutralisanje i integrisanje sa drugim političkim ciljevima, čak i postepeno nestajanje sa liste prioriteta javnih politika. Ključni element u depolitizaciji je neutralisanje dimenzije konflikta i relativizovanje dinamike moći. Depolitizovanje zamagljuje i čak negira neujednačene i hijerarhizovane odnose moći, koji bi, ukoliko bi bili prepoznati, morali da budu i preispitani. Druga važna činjenica, koja krucijalno utiče na depolitizaciju koncepta rodne ravnopravnosti je nedostatak maskuline komponente u suzbijanju diskriminacije, gde muškarci, kao normativni deo populacije, stoje po strani i ne participiraju aktivno u rešavanju rodnih pitanja i kreiranju rodnih politika.

Depolitizacija rodne ravnopravnosti se nalazi i u osnovi procesa razrođnjavanja, pod kojim podrazumevamo proces unutar koga se rodna pitanja, koja su u jednom trenutku bila integrisana kao prioriteta u javnim politikama i svesno politizovana, u drugim prilikama, bivaju neutralisana, minimizirana i često skinuta sa dnevnog reda političkih agendi, pod uticajem vladajućeg hegemonijskog diskursa (Jalušič, 2009). Recimo kada se diskursi, poput ekonomskog rasta, proklamuju kao neosporni i sveopšti politički ciljevi, to u velikoj meri ograničava mogućnosti aktera da ih osporavaju i razotkriju dinamiku moći koja se krije u tom diskurzivnom procesu, a samim tim umanjuje i mogućnost za bilo kakve političke promene (Ronnblom, 2005). To se najčešće dešava u javnim politikama koje utiču na rodnu ravnopravnost, kao što su one usmerene na rešavanje pitanja nacije, države, pravde, kriminala. Budući da su danas rodne politike u evropskim zemljama više usredsređene na rešavanje problema depopulacije i promovisanja ekonomskog razvoja, otuda i politike zapošljavanja postaju sve manje rodno senzibilne, čime rodne politike gube na kvalitetu, a napredak u prevazilaženju diskriminacije izostaje.

Paradigmatičan primer depolitizovanja predstavlja tendencija da se diskurs o nasilju prema ženama proširi je teren porodičnog nasilja i nasilja prema deci. Činjenica da je nasilje u porodici ušlo u agendu javnih politika predstavlja potvrdu

aktuelizacije problema rodno disbalansa i uspeh dugoročnih feminističkih napora da se sfera privatnih odnosa politizuje (Krizsan, 2007). Medjutim, proširivanje diskursa na porodično nasilje (*domestic violence*) i uključivanje većeg broja ciljnih grupa, znači istovremeno rasipanje resursa poklanjanje manje pažnje nasilju prema ženama, naročito posebnim grupama žena. Žrtve i počinioci nasilja se percipiraju kao rodno neutralni subjekti, čime se depolitizuje problem nasilja i zamagljuje suština, koja leži u nejednakoj distribuciji moći i dominaciji hegemonijskog maskuliniteta.

Diskurs o rodnoj ravnopravnosti u Srbiji

U trećem delu teksta osvrnuću se na nacrt novog Zakona o rodnoj ravnopravnosti, koji treba da bude izglasan u Parlamentu Srbije, kao ilustraciju koja otvara većinu pomenutih pitanja: političko definisanje pojma rodne ravnopravnosti, redukovanje i proširivanje koncepta, vezivanje za ciljeve javnih politika i odnos hegemonističkog i feminističkog diskursa u Srbiji.

Zakon donet 2009. godine nije bio u vrhu liste prioriteta vlasti i u njegovoj izradi nisu u dovoljnoj meri učestvovali ekspertkinje iz redova političkih partija, ženskog pokreta, civilnog društva i akademije, da bi bio prilagođen stvarnim potrebama javnosti. Problem je nastao u procesu prevođenja teorijskih konceptata na teren praktičnih politika, jer nije poštovana ključna strategija u prevladavanju rodne diskriminacije, kvalitetna saradnja između aktera u proizvodnji znanja i politika rodne ravnopravnosti. Zakon i ostali prateći dokumenti su pisani u ključu samo dve perspektive: jednakog tretmana i specifičnih politika rodne ravnopravnosti, dok se rodna perspektiva uopšte ne pominje (Antonijević, Beker, 2017:101). U mnogim segmentima Zakon nije ni usaglašen sa zakonodavstvom EU, što se može videti recimo na primeru primene principa ravnopravnog tretmana muškaraca i žena u pristupu i nabavci roba i usluga, ili u implementaciji načela jednakih mogućnosti i jednakog tretmana muškaraca i žena u vezi sa pitanjima zapošljavanja i obavljanja zanimanja. I sam naslov Zakon o ravnopravnosti polova zahteva izmene jer je anahron, ni formalno, ni suštinski ne odražava realno stanje u praksi.

Diskurzivna analiza novog nacrtu Zakona o rodnoj ravnopravnosti ukazuju da su uzete u obzir određene promene društvenog konteksta i da postoje svojevrstni pomoci u terminologiji, savremenijem pristupu i kvalitetnijoj interpretaciji rodne problematike. U nacrtu su konačno uključene sve tri strategije za prevladavanje rodne neravnopravnosti, jednak tretman i jednake mogućnosti muškaraca i žena, specifične mere i akcije u okviru politika rodne ravnopravnosti i uvođenje rodne perspektive ili *gender mainstreaming* u sve segmente javnih politika. Najviše se insistiralo da politika urođnjavanja zaživi u oblasti rukovođenja i odlučivanja, što ukazuje da se vodilo računa da se uspostavi kompatibilnost sa rodnom politikama EU. Uočene su određene pozitivne promene poput novog naziva zakona, koji sada bolje odražava pitanje rodne neravnopravnost između muškaraca i žena. Terminologija je u značajnoj meri standardizovana i uneti su pojmovi poput jednakih mogućnosti, rodne perspektive, rodne analize, rodno

osetljivog jezika, rodnog budžeta, rodno zasnovane diskriminacije, višestruke, ponovljene i produžene diskriminacije, seksualnog uznemiravanja, seksualnog ucenjivanja, rodno zasnovanog nasilja.

U zakon je unet poseban odeljak koji uređuje donošenje strategije rodne ravnopravnosti, detaljnije je razrađen institucionalni okvir i bolje je sitematizovano područje koje uređuje posebne mere za unapređivanje i ostvarivanje rodne ravnopravnosti. Preformulisano je poglavlje koje reguliše ostvarivanje prava na političko organizovanje, sindikalno organizovanje i udruživanje, ostvarivanje izbornih prava, mogućnost pristupa i zastupljenost u organima izvršne vlasti, javnim, finansijskim i drugim institucijama, i u međunarodnoj saradnji. Poseban kvalitet teksta, koji je izazvao najviše polemike, su predložene kvote od minimalno 40% i to za organe upravljanja, rukovođenja i nadzora u javnim obrazovnim, naučnim, kulturnim, informativnim i organizacijama u oblasti sporta; prilikom izbora i imenovanja stalnih delegacija i prilikom izbora imenovanja na određene funkcije, obrazovanja radnih tela i utvrđivanja sastava zvaničnih delegacija; u upravljačkim i nadzornim telima političkih stranaka, sindikalnih organizacija i strukovnih udruženja.

Sa druge strane, uočljive su i određene negativnosti. Jedna od najznačajnijih je što o pojmovima definisanim ovim zakonom i eventualnom uključivanju novih termina, nije vođena posebna diskusija u ekspertskim krugovima, tako da su izrazi kojima su označeni položaji, profesije, odnosno zanimanja, ostali u gramatičkom muškom rodu. Nije prihvaćena upotreba termina kao što je na primer urođnjavanje ili rodni identitet. Sugestije nevladinog sektora da Zakon o rodnoj ravnopravnosti reguliše obezbeđenje sudske zaštite lica izloženih diskriminaciji po osnovu pola, individualnu i kolektivnu zaštitu od diskriminacije i pitanja hitnosti i troškova postupka, takođe nisu prihvaćene, jer se smatra da bi ta pitanja trebalo rešiti planiranim izmenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije.

Najviše negativnih komentara na nacrt Zakona su imali Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo odbrane, Privredna komora Srbije, Unija poslodavaca Srbije i Samostalni sindikat Srbije, resori dominantno maskulinog karaktera u kojima je koncentrisana glavna političke moći. Politički diskurs koji propagiraju ove institucije karakteriše prihvatanje onih promena koje ne ugrožavaju društveni položaj i dostignute privilegije muškaraca. Iz tog razloga se i zalažu samo za primenu mekih mera koje uključuju podizanje svesti i edukaciju populacije u domenu rodne ravnopravnosti. Ministarstvo rada se takođe protivi Nacrtu jer smatraju da bi, zbog mera štednje koje su na snazi, ovaj zakon mogao da dovede do nesrazmerno većeg otpuštanja muškaraca u javnom sektoru, kao i da bi obaveze vođenja evidencije o rodnoj ravnopravnosti u privatnom sektoru moglo negativno uticati na investicionu klimu, jer se time poslodavcima nameću nove administrativne obaveze i uvećavaju troškovi.

Iz navedenih primera se da zaključiti da je otpor prema posebnim privremenim merama za postizanje ravnopravnog učešća i jednakih mogućnosti žena i muškaraca, praćen političkim i medijskim diskursom koji obiluje negativnim formulacijama, pogrešnim interpretacijama i izvrtanjem činjenica i

stvarnog stanja na terenu. Zakon obavezuje na planiranje mera, koje bi trebalo da doprinesu da se postigne ravnopravnost, ali ne isključuje procese selekcije i izbora kandidata za zapošljavanje. Takođe, više nego očigledno je da mere štednje znatno više pogađaju žene, jer se uskraćivanjem javnih usluga brige i nege dece predškolskog uzrasta, te obaveze prenose na žene, u vidu dvostrukog opterećenja – rada u kući i van nje. Smanjenje izdvajanja sredstava iz budžeta za socijalnu, zdravstvenu zaštitu i obrazovanje, umanjuje šanse za jednako učešće žena na tržištu rada, napredak u karijeri, veću zaradu, ekonomsku samostalnost i bolji socijalni položaj.

Zaključak

Tri su ključna elementa o kojima treba voditi računa u kreiranju političkog diskursa rodne ravnopravnosti:

- *Refleksivnost* – koja uključuje što širu platformu raznih perspektiva i iskustava različitih društvenih grupa u pogledu različitih oblika diskriminacije i nejednakosti. Ona pomaže akterima na političkoj sceni, državnim institucijama, ženskom pokretu i ekspertima u kreiranju rodni politika.
- *Kontekstualizacija* – koja objašnjava zašto se određeni mehanizmi u jednoj sredini prihvataju, a u drugoj odbacuju. Definicija i tretiranje rodni nejednakosti zavisi od „mreže značenja“ ili diskurzivni politika koje funkcionišu unutar određenog, specifičnog konteksta.
- *Intersekcionalnost* – koja uzima u obzir više oblika nejednakosti kojima su izloženi žene i muškarci pojedinačno i u interakciji, čime se otvara prostor za sve aktere na političkoj sceni da menjaju i oblikuju pretpostavke i očekivanja.

Iako su danas feministički orijentisani naučnici i naučnice kritičkog diskursa sve refleksivniji po pitanju zastupanja i uključivanja različitosti, domaća naučna zajednica se i dalje sreće sa dva osnovna problema. Prvi se odnosi na situaciju da se istraživanja u organizaciji međunarodni institucija obavljaju mimo saradnje sa domaćom naučnom javnošću, a drugi na problem uključivanja kritičkog feminističkog znanja iz ne-zapadnih geografskih područja u mrežu međunarodni naučni institucija i odsustvo iz međunarodni foruma. Takvo znanje se definiše kao ‚drugo‘, prepoznaje kao periferno ili poluperiferno, umesto da bude integrisano u glavne tokove svetske nauke i globalnog tržišta znanja.

Da bi se prevazišla svojevrсна blokada u mišljenju i proizvodnji kontekstualizovanog znanja, potrebno je raditi na stvaranju utemeljenog pristupa koji počiva na osnovama introspektivne refleksivnosti i kritike diskurzivni procesa. Značaj kritičkog razumevanja diskurzivne politike je u tom procesu posebno važan jer učestvuje u formiranju svesti o mogućnostima i ograničenjima strukture i mehanizama društvene i političke moći.

Literatura:

- Antonijević Zorana, Beker Kosana. 2017. Analiza diskursa zakona i strategija u oblasti rodne ravnopravnosti i zabrane diskriminacije. *Temida*. 20(1): 95–117.
- Bacchi, Carol. 2009. The Issue of Intentionality in Frame Theory: The Need for Reflexive Framing, pp. 19–35 in E. Lombardo, P. Meier and M. Verloo (eds) *The Discursive Politics of Gender Equality: Stretching, Bending and Policymaking*. London: Routledge.
- Booth, Christina, Bennett Cinnamon. 2002. Gender Mainstreaming in the European Union: Towards a New Conception and Practice of Equal Opportunities?, *European Journal of Women's Studies* 9(4): 430–46.
- Čičkarić Lilijana. 2015. Efekti institucionalizacije rodne ravnopravnosti u Evropskoj uniji. *Sociologija*. vol. 57 (3): 490–504.
- Ferree, Myra Marx. 2009. Inequality, Intersectionality and the Politics of Discourse: Framing Feminist Alliances, pp. 86–104 in E. Lombardo, P. Meier and M. Verloo (eds) *The Discursive Politics of Gender Equality: Stretching, Bending and Policymaking*. London: Routledge.
- Jalušič, Vlasta. 2009. Stretching and Bending the Meanings of Gender in Equality Policies, pp. 52–67 in E. Lombardo, P. Meier and M. Verloo (eds) *The Discursive Politics of Gender Equality: Stretching, Bending and Policymaking*. London: Routledge.
- Krizsán, Andrea, María Bustelo, Andromachi Hadjiyanni and Fray Kamoutis. 2007. Domestic Violence: A Public Matter, pp. 141–86 in M. Verloo (ed.) *Multiple Meanings of Gender Equality: A Critical Frame Analysis of Gender Policies in Europe*. Budapest: CPS Books.
- Lazar, Michelle M. 2007. Feminist Critical Discourse Analysis: Articulating a Feminist Discourse Praxis. *Critical Discourse Studies*. 4(2) 141 — 164.
- Lombardo Emanuela, Meier Petra, Verloo Mieke. 2010. Discursive Dynamics in Gender Equality Politics What about 'Feminist Taboos'? *European Journal of Women's Studies*, Vol. 17(2): 105–123.
- Lombardo Emanuela, Meier Petra. 2008. Framing Gender Equality in the European Union Political Discourse. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, Volume 15, Issue 1: 101–129.
- Meier, Petra, Elin Peterson, Karin Tertinegg and Violetta Zentai. 2007. The Pregnant Worker and Caring Mother: Framing Family Policies across Europe, pp. 109–40 in Mieke Verloo. (ed.) *Multiple Meanings of Gender Equality: A Critical Frame Analysis of Gender Policies in Europe*. Budapest: CPS Books.
- Nacrt Zakona o rodnoj ravnopravnosti – Republički sekretarijat za javne politike <http://www.rsjp.gov.rs/misljenja/1361/nac/Nacrt%20zakon%20o%20rodnoj%20ravnopravnosti.pdf>
- Rönblom Malin. 2009. Bending towards Growth: Discursive Constructions of Gender Equality in an Era of Governance and Neoliberalism, pp. 105–20 in E. Lombardo, P. Meier and M. Verloo (eds) *The Discursive Politics of Gender Equality: Stretching, Bending and Policymaking*. London: Routledge.
- Stratigaki Maria. 2004. The Cooptation of Gender Concepts in EU Policies: The Case of Reconciliation of Work and Family, *Social Politics* 11(1): 30–56.